

effective national environmental policies (social and economic management decisions and international agreements built on an understanding of the advantages and disadvantages associated with the environmental condition of areas, waters and airspace of the country) and international environmental policies (holding international, political and foreign economic events taking into account environmental constraints on economic and social development, the existing stock of the world's natural resources and their allocation between regions and countries) against the background of the need to preserve the environment and ensure sustainable development. The article also provides the basic principles of such policies in countries that have managed to improve the condition of their surroundings: Canada, Japan, Finland and others. It is noted that there is the need for the dissemination of environmental education and the formation of ecological culture at both the formal level (in educational establishments) and the informal level (within the framework of NGOs, movements, etc.) and objectives thereof are demonstrated.

Key words: *stable development, components of sustainable development, environmental policy, environmental crisis, surroundings, environment.*

Стаття надійшла 31 березня 2014 р.

УДК 330.3:314.018

О. Й. Хомин

ПАРАДИГМА ЦИКЛІЧНОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Проаналізовано розвиток питання циклічності демографічних процесів у історичному аспекті. Розглянуто особливості виявлення та розвиток циклічних коливань демографічної безпеки держави. Визначено суть циклічності демографічної безпеки. Проаналізовано внутрішні і зовнішні фактори формування циклічних коливань демографічної безпеки. Проведено паралелі фаз циклу та стану безпеки та їх вплив на показники демографічної безпеки. З'ясовано основні риси управління демографічною безпекою.

Ключові слова: *циклічні коливання, довгі та короткі хвилі, демографічна безпека, фази циклу, стан безпеки.*

Постановка проблеми. Будь-який розвиток потрібно розглядати як поступальний рух, що формується з циклічних коливань. Соціальні, політичні, економічні, екологічні зміни спричиняють необхідність адаптації населення до нових умов. Будь-яка реформа в суспільстві обумовлює зміни звичної ситуації, що призводить до вирішення проблем, що спричиняють нові життєві зміни. Так формуються підйоми та спади, що і породжують циклічні коливання. Цикли базуються

на фазах. Своєю чергою, кожна фаза циклічного розвитку є базисом для формування нової фази циклу. Кожен попередній період із своїми особливостями є передумовою формування наступного, відмінного від попередніх періодів, фаз циклу. Тому нова ситуація в суспільстві може зумовлювати формування нової фази циклічних коливань, або ж сти-мулювати існуючу. Кожна наступна фаза має свої специфічні умови формування та особливості.

Стан дослідження. Від засновників теорії циклічних коливань в економіці всі вчені тією чи іншою мірою приділяли належну увагу питанням, що пов'язані з демографічними чинниками.

Так, ще Й. Шумпетер у роботі «Теорія економічного розвитку» відобразив неоднаковий вплив науково-технічного прогресу внаслідок впровадження нововведень, а отже визнав, що циклічність економічного розвитку ґрунтується на поширенні нововведень, а вони, з одного боку, призводять до економічного зростання, з іншого унеможливають традиційний економічний розвиток.

Голландський економіст Ван Гельдерен 1913 р. розглядав із довгими хвилями цін більш короткі ряди виробництва, міграції, зайнятості [1].

М. Д. Кондратьєв [2] зазначав, що кожен цикл протікає в конкретно-історичних умовах, які є визначальними у формуванні фаз економічного циклу.

В 60-ті роки ХХ століття французький вчений П. Боккара визнав, що коливання довгих хвиль із періодом 45–60 років тісно пов'язані з демографічними факторами, а саме сюди відносив нерівномірний приріст населення.

Головним фактором, що обумовлює циклічний рух органічної будови капіталу, П. Боккара вважав приріст населення. Він слушно зауважив, що економічний підйом супроводжується ростом народжуваності, економічний ефект від цього простежується через 15–20 років, коли вливається нова робоча сила [3, 4], яка має постійний заробіток. Це призводить до збільшення народжуваності.

Ріст доходів, зменшення безробіття, зниження прибутку призводить до застосування новітніх технологій, зменшення зайнятості населення, відтак розпочинається спад у циклічному розвитку. Відбувається структурна криза та масове безробіття. Спад продовжується до того часу, коли вливається нове покоління порівняно дешевої робочої сили.

Інший французький економіст Луї Фонтвей розглядає додаткову вартість як основний механізм, що формує довгі хвилі у економічному, соціальному та політичному житті [5].

Він детально аналізує демографічні та соціальні аспекти, зв'язок між виробництвом, вартістю робочої сили, заходи на її освіту і соціальний захист.

Дослідники франкфуртського Інституту марксистських досліджень у ФРН у 80-их роках ХХ століття досліджували теорію трудової вартості та її вплив на циклічні коливання. Девід Гордон зазначає, що роль соціально-політичних факторів удесятеро перевищує роль технічних інновацій.

Т. Качинський (НДР) підтверджує ідею про провідну роль інновацій у формуванні довгого циклу.

Уолт Уйтмен Ростон у книзі «Чому бідні стають багатими, а багатство росте повільно» 1980 р. [6] намагався інтегрувати в теорії довгих хвиль демографічні (особливості відтворення робочої сили), аграрно-цінові та інноваційно-інвестиційні напрями.

У роботі Б. Томаса [7] зазначалося, що проблеми міграції населення зумовлюють хвилі економічної активності.

На відміну від попереднього автора, Леві аргументував, що співвідношення цін у сільському господарстві і промисловості є механізмом, що визначає, окрім потоку капіталу, міграції населення, які спричиняють розподіл доходів між ядром і периферією.

Американський вчений Байан Баррі 1988 р. видав книгу про довгі хвилі «Часы, которые отсчитывают время развития» [8], де зазначив, що першопричиною економічного життя є ціни.

Незважаючи на ґрунтовні дослідження циклічності розвитку, не повною мірою вивчено питання циклічних коливань демографічної безпеки держави, що і стало об'єктом статті.

Мета статті полягає у дослідженні історичного розвитку питання циклічності демографічних процесів і з'ясуванні особливостей циклічних коливань демографічної безпеки держави.

Виклад основних положень. Циклічність демографічної безпеки – це рух від однієї до іншої безпекової рівноваги, що призводить до поступального руху демографічних процесів. Циклічність потрібно розглядати як форму прогресивного розвитку. На формування циклічних коливань впливають внутрішні і зовнішні фактори. Вони визначають характер циклу та його тривалість, специфіку проявів окремих фаз.

Зовнішніми факторами можуть бути об'єктивні та суб'єктивні обставини, які обумовлюють періодичну повторюваність і які знаходяться поза системою сталого розвитку демографічної безпеки. Вони впливають на циклічність різних ситуацій (приклад, це політична, енергетична, сировинна, інноваційна ситуації).

Внутрішні фактори циклічних коливань знаходяться в системі сталого розвитку демографічної безпеки.

Вони спричиняють і підвищення, і зниження активності через певні проміжки часу, а це:

- частка зайнятого населення у виробничій і в сфері послуг;
- освіта працівників;
- кваліфікація працівників;
- креативність їхніх думок;
- охорона здоров'я;
- ріст неактивного населення на тлі росту тривалості життя і прогресу в медицині;
- особисте споживання, скорочення або зростання якого впливає на обсяг виробництва та зайнятості;
- інвестування, а саме: вкладення фінансів у розширення виробництва, модернізацію, що призводить до створення нових робочих місць;
- економічна політика держави щодо виробництва, попиту та споживання;
- міждержавне регулювання економічних відносин;
- стан екологічної ситуації;
- стан кримінальної злочинності.

Аналізуючи циклічні хвилі, потрібно зазначити, що кожна фаза циклу має відповідний стан демографічної безпеки. Так, стану безпеки відповідає фаза стабілізації; стану загрози відповідає фаза кризи; стану небезпеки – фаза спаду; стану катастрофи – фаза депресії; стану кризи – фаза пожвавлення; стану ризику – фаза піднесення. Розглянемо вплив фаз циклу на показники демографічної безпеки держави, до яких відносимо економічні, міграційні, екологічні, медичні, освітні, кримінальні (табл. 1). Ці показники формують економіко-демографічну, міграційно-демографічну, еколого-демографічну, медико-демографічну, освітньо-демографічну, кримінально-демографічну складові демографічної безпеки.

Циклічність соціально-економічного розвитку призвела до поширення світової кризи, яка спричинила виникнення кризових ситуацій у різних сферах життя населення на глобальному, міжнародному, державному, регіональному та локальному рівнях.

Глобальна цивілізаційна криза, що розпочалася 2008 року, завершила тривалий, порівняно передбачуваний і доволі добре досліджений етап розвитку. Для світу розпочався новий період, значно менш прогнозований і визначений. Пріоритет набувають такі характеристики, як сталість людського розвитку, якість життя, довкілля [9, с. 3].

**Тенденції впливу фаз циклів
на стан демографічної безпеки**

Стан безпеки	Фази циклу	Показники демографічної безпеки					
		економічні	міграційні	екологічні	медичні	освітні	кримінальні
Безпека	Стабілізація	↑	↓	↑	↑	↑	↓
Загроза	Криза	↑↓	↑	↑↓	↑↓	↑↓	↑
Небезпека	Спад	↓	↑↑	↓	↓	↓	↑
Катастрофа	Депресія	↓↓	↑↑	↓↓	↓↓	↓↓	↑↑
Криза	Пожвавлення	↓	↑↓	↓	↓	↓	↑
Ризик	Піднесення	↑↓	↓	↑↓	↑↓	↑↓	↓

(↑ – збільшення якісних характеристик; ↓ – зменшення якісних характеристик).

Розроблено автором.

Циклічні коливання упродовж довгострокового періоду складаються із хвиль піднесення і спадів, які визначають особливості соціальної, економічної, екологічної та демографічної безпеки, що і формують майбутнє держави.

Реалізація стратегічних пріоритетів розвитку потребує взаємодії сил на державному, регіональному та локальному рівнях щодо досягнення спільної мети – сталого розвитку України.

Уряд виконує важливу роль у тому, що можна назвати створенням сприятливого середовища, але чекати від нього відповідей на всі випадки життя не слід: люди мають брати на себе більше відповідальності за свій добробут, водночас одержуючи необхідну для цього свободу дій і державну підтримку [10, с. 8–14].

Велике значення у циклічному розвитку має подолання фази депресії. Воно повинно відбуватися за допомогою інвестицій та інновацій, що допоможе державі подолати депресію та призведе до поживлення, стане основою формування нової фази та відповідно нового циклічного розвитку.

У фазах пожвавлення та піднесення здійснюватиметься формування різної амплітуди малих циклічних коливань. Це пояснюється тим, що складові демографічної безпеки мають, як правило, різний час упровадження специфічних для кожного з видів нововведень.

Триває формування нерівномірності розвитку різних секторів економіки. Така ситуація, своєю чергою, призведе до розвитку одних і застою інших секторів економіки. Якщо кількість та якість нововведень збільшується у більшості складових демографічної безпеки у певному проміжку часу, то збільшується амплітуда циклічного коливання.

Забезпечення демографічної безпеки у фазах, що змінюють одна одну під час циклічних коливань, відбувається на основі управління, яке для кожної з фаз має свої особливості (табл. 2).

Таблиця 2

Визначальні риси управління демографічною безпекою

Стан безпеки	Фаза циклу	Пропонований тип управління	Стратегічна ціль
Безпека	Стабілізація	М'яке регулювання	Забезпечення безпеки
Загроза	Криза	М'яке і жорстке регулювання	Відновлення рівноваги
Небезпека	Спад	Жорстке і м'яке регулювання	Відновлення рівноваги
Катастрофа	Депресія	Жорстке регулювання	Дестабілізація
Криза	Пожвавлення	Антикризове жорстке і м'яке регулювання	Посилення стабілізуючих чинників
Ризик	Піднесення	М'яке і жорстке регулювання	Зміцнення

Розроблено автором.

Висновки. Забезпечення демографічної безпеки може бути досягнуто за умов: гарантування усім громадянам однакових прав; відсутності значного розшарування суспільства за майновим принципом; подолання корупційних дій; отримання належної освіти, що можливе за умови вільного вибору освітнього закладу та фаху; можливості доступу до праці відповідно до кваліфікації працівника; підвищення

загального рівня добробуту різних верств населення; вільного доступу до кваліфікованого медичного обслуговування; можливості проживати на екологічно чистих територіях; подолання кримінальних проявів.

---

1. Van Gelderen J. Springvloed, Beschouwing enover industrielle Ontwikkeling en Prilsbewegung. – 1913.

2. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры / Н. Д. Кондратьев // Вопросы конъюнктуры. – 1925. – Т. II. – Вып. 1.

3. Boccara P. Originalite de la londue phase en cours dans une analyse systematique et historique des cycles longues / P. Boccara. – Montpellier, 1987.

4. Boccara P. Cycles londues, mutations technologiques et originalite de la crise de structure actuelle / P. Boccara. – Strasbourg, 1983.

5. Fontville L. Taux de profit et ses determinants dans une perspective regulationniste / L. Fontville // Paper Presented to the Intrnational Colloguium in Brussels, 1989. – P. 15.

6. Rostow W. W. Why the Poor Get Richer and the Rich Slow Down / W. W. Rostow. – L., 1980.

7. Thomas B. Migration and Economic Growth / B. Thomas. – Cambr., 1954.

8. Berry V. J. L. The Clocks Thet Time Development / V. J. L. Berry. – Texas, A&M. University, 1988.

9. Лібанова Е. Соціальна орієнтація ринкової економіки як передумова консолідації суспільства / Е. Лібанова // Вісник НАН України. – 2010. – № 8. – С. 3–13.

10. Поплавська Ж. Як дорости Україні до сталого розвитку? / Ж. Поплавська, В. Поплавський // Вісник НАН України. – 2007. – № 9. – С. 8–14.

Хомин О. И. Парадигма цикличности демографической безопасности.

Проанализировано развитие вопроса цикличности демографических процессов в историческом аспекте. Рассмотрены особенности выявления и развития циклических колебаний демографической безопасности государства. Определена суть цикличности демографической безопасности. Проанализированы внутренние и внешние факторы формирования циклических колебаний демографической безопасности. Проведены параллели фаз цикла и состояния безопасности, их влияние на показатели демографической безопасности. Указаны основные черты управления демографической безопасностью.

Ключевые слова: *циклические колебания, длинные и короткие волны, демографическая безопасность, фазы цикла, состояние безопасности.*

Khomyn O. Y. Paradigm of cyclic recurrence of demographic safety.

The analysis of development of a question of cyclic recurrence of demographic processes in historical aspect is carried out. Features of identification and

development of cyclic fluctuations of demographic safety of the state are considered. The essence of cyclic recurrence of demographic safety is defined. Internal and external factors of formation of cyclic fluctuations of demographic safety are analyzed. Parallels of phases of a cycle and security status and their influence on indicators of demographic safety are drawn. It is defined that in cyclic fluctuations each phase of a cycle has the corresponding condition of demographic safety. So, to a security status there corresponds a stabilization phase; to condition of threat there corresponds a crisis phase; to condition of danger – a recession phase; to condition of accident – a depression phase; to condition of crisis – a revival phase; to condition of risk – a lifting phase. Influence of phases of a cycle on indicators of demographic safety of the state to which are carried economic, migratory, ecological, medical, educational, criminal is considered. It is found out that realization of strategic priorities of development demands interaction of forces at regional and local levels on achievement of a common goal – a sustainable development of Ukraine. The attention that in cyclic development is of great importance overcoming of a phase of a depression is paid. Ensuring demographic safety in the phases replacing each other during cyclic fluctuations happens on the basis of management which for each of phases has the features. The main lines of management are found out by demographic safety.

Key words: *cyclic fluctuations, long and short waves, demographic safety, cycle phases, security status.*

Стаття надійшла 21 березня 2014 р.